

Balázs Géza

Mi az új a posztmodern stílusban?

Bevezetés

A hivatásos művészeti mozgalmak, stílusok mindig kölcsönhatásban voltak a népköltéssel. Igaz ugyan az, hogy a primitív népeknél és a folklórban (népművészetben) nem minden esetben beszélhetünk stílusokról, de stílusjelenségekről vagy művészeti módszerről föltétlenül. Ezek a stílusjelenségek olykor megelőlegezték a hivatásos (magas) művészet stílusjegyeit, máskor átvették, követték. Az első esetben folklorizmusról (népiességről), a második esetben folklorizálódásról (népivé válásról, "alászállott kultúrjavakról" beszélünk).

Történelmi stíluskorszakok

A legjellemzőbb történelmi stíluskorszakok (amelyek Nyugat-Európától a Kárpát-medencéig) jellemezték Európát, a következők: premodern – modern – posztmodern. Részletezve:

román, gótika (pl. a kódexirodalomban is), reneszánsz, manierizmus, barokk, klasszicizmus, romantika
népiesség (folklorizmus)

szecesszió, impresszionizmus, szimbolizmus

avantgárd (modernizmus): expresszionizmus, futurizmus, szürrealizmus

a népies modernizálása (új népiesség, neofolklorizmus)

tárgyas-intellektuális stílus
neoavantgárd
posztmodern

Természetesen a stílusok nem egyformán jelennek meg valamennyi művészeti ágban. Gondoljunk csak arra, hogy a realizmus és a romantika hányféle korban és alakban jelenik meg – máig. Valamint: mindegyik művészeti ágnak vannak uralkodó stílusai. Érdekes lenne áttekinteni a stílusok földrajzi elterjedtségét is. A román, a gót, a reneszánsz, a barokk építőművészet mind megáll az egykori Magyarország határán. A Kassa melletti jászói apátság a legkeletibb barokk műemlék. A reneszánsz Magyarországon át terjedt el Németországban.

Nagy stílus – népi stílus

Zenében, táncban, a képzőművészetekben, az építészetben, de a szó művészetében is sok kapcsolatot találunk a nagy stílusok és a népi művészeti módszerek között. Sok vita folyt arról, hogy a nagy, hivatásos művészeti stílusok a nép művészetéből emelkedtek-e ki, avagy éppen fordítva: a nagyobb stílusokból vett-e át a nép. Ez a folyamat művészetenként és koronként más-ként zajlott; általános törvényszerűség talán nincs is e tekintetben. Csoóri Sándor szerint: Minden művészeti stílus gyökereit megtalálhatjuk a folklórban, például az avantgárd számos elemét (pl. a szürrealizmust).

Ebben van igazság. A nép művészetében megragadhatjuk a hivatásos stílusok nyomait. De mind a magas művészetekből a népművészet felé, mind pedig a

népművészettől a magas művészetek felé vezet út. S ezt az utat közösségek és nagy egyéniségek egyaránt járják.

Fantasztikum, abszurd

Most egy viszonylag új, különösen az avantgárdal, a modernizmussal a szó szoros értelmében polgárjogot nyert stílus eszköz, a fantasztikum sarkított válfaját, az abszurdot vesszük szemügyre.

Mi az abszurd? Köznapi értelme a latin *absurdus* szóból származik: kellemetlen, ízetlen együgyű. Ma esztétikai szóhasználatban: képtelen, lehetetlen, tulajdonképpen nonszensz.

Az abszurd esztétikai értelemben: Az abszurd a fantasztikum azon szélsőséges válfaja, amikor a képzeletbeli jelenségek és a közöttük levő kapcsolatok ábrázolása felborítja a köznapi fantázia logikáját, a mitikus–mesés–utópikus hagyományokat, s így hihetetlenége abszolút váratlanul és kiszámíthatatlanul egyéni, meghökkentő. Az ilyen típusú ábrázolásmód a művészetek történeti fejlődésének kezdeteitől fel-felbukkan, de többnyire nem önálló, a műalkotás egészét uraló minőségként, hanem egészükben nem abszurd művek motivációjaként (Esztétikai kislexikon, 1979. 17).

Manapság azonban az abszurd fő ábrázolásmóddá válik, amely a társadalmi létet abszurdnak, az embert tehetetlen lénynek tekinti. Ily módon beszélünk: abszurd drámáról, abszurd történetről, más szóval antidrámáról, metaszínházról, amely a második világháború után létrejött avantgardista drámai irányzat (fő képviselői: Beckett, Ionesco, Genet).

Az abszurdal mint stíluseszközzel a csodás elemekben gazdag művek már korábban is bőséggel éltek, de csak a huszadik század modernista művészetében vált fő esztétikai minőséggé, először az expresszionista, dadaista és szürrealista stílusban, majd az abszurd drámában és elbeszélésben. Camus szerint az abszurd a valóságnak megfelelő ábrázolásmód, mert a valóság értelmetlen, megérthetetlen. (Esztétikai kislexikon, 1979. 17).

Az abszurd tehát az avantgárdban, a modernizmusban vált központi fogalommá. Különösen a szürrealizmus, illetve a dadaizmus kedveli az álomlogikát, valamint az ún. önműködő (vagy automatikus) írást, tulajdonképpen a szabad képzettársítást, a megdöbbentő költői képek alkotását. Ez sokszor a groteszkben vagy a most hangoztatott abszurdban ölt testet.

Posztmodern

A sokat emlegetett posztmodern korszakot, illetve annak stílusát ugyancsak jellemzi az abszurd, illetve az irónia: a jelentésekkel, formákkal való játék, a véletlenszerűség, az anarchia. Ám előbb lássuk, hogy mi az a posztmodern? "A posztmodern a modern és ezzel voltaképpen az egész modernitás kérdésessé válása. A fogalom meglehetősen bizonytalan, hisz olyan valamiről szól, ami éppen történik, amivel szemben nem rendelkezünk distanciával, rálátással. Ezt jelzi az is, hogy csak valami utániként, tehát negatívan nevezzük el." (Bókay 1997. 278.)

A posztmodern nyelvezet legfontosabb ismérve: "A posztmodern nyelvfelfogás alapvető kételyt fejez ki a

nyelv megbízhatóságával szemben. A nyelvi kifejezés csak az immanencia körvonalait tudja megragadni...” (Bókay, 1997. 279.)

Másként: A posztmodernre elsősorban a nyelvköz-pontúság jellemző, a nyelvbe vetett bizalom megrendülése, a jelentések, pontosabban a szó-, a mondat- és szövegértelmezések szétzilálódása. Szabó Zoltán (1998. 243.) szerint: „A posztmodern irodalom a nyelv, a jel és a szöveg irodalma. A posztmodern irodalomban ugyanis döntő szerepet játszik a mű jelrendszeréhez és egyáltalán a költői nyelvhez való viszony...” A jelentéshordozó nyelv helyére a jelentésteremtő nyelv lép, az eseményirodalom helyére a szövegirodalom. A posztmodernnek további jellemzője még: az intertextualitás (korábbi művekből való átvétel), a stíluspluralizmus, a szövegalkotás és a szövegszerkezet sokfélesége (pl. különféle szerkezetbontások), a történetmondás állóképszerűsége, (szürrealizmus hasonló) merész jelentéstani társítások (Szabó 1998. 246–251.) nyomán).

Az abszurd, a szürreális a népköltészetben

A népköltészetben az abszurdnak és a szürreálisnak számos előképét találhatjuk meg.

1. Találós kérdés? Tautológia? A következő találós kérdés Kriza János Vadrózsák című, 1863-ban megjelent népköltési gyűjteményében szerepel. Weöres Sándor (1977. 47.) kitűnően ráérezett arra, hogy ez nem találós kérdés, hanem vers, egészen „modern” vers:

*Árva borju anyátlan,
Pusztá pajta fedetlen,
Három verébnék hat szeme,
Szenes csutak fekete.*

Ha találós, akkor a megfejtése: *abbizon*¹, vagyis beugratás, tréfa, hiszen magától értetődő dolog fölösleges magyarázatát rejti, vagyis egyszerűen tautológia. Vagyük sorról-sorra:

Árva borjú anyátlan – persze, hogy nincs anyja az árva borjúnak

Pusztá pajta fedetlen – persze, hogy nincs teteje a pusztá (lepesztult tetejű) pajtának

Három verébnék hat szeme – persze, hogy hat szeme van három verébnék

Szenes csutak fekete – persze, hogy fekete a szenes csutak.

Weöres Sándor (1977. 47.) az első három sor alliterálását ösköltészetinek véli (árva – anyátlan, pusztá – pajta, három – hat), az ellentétes ragrímet (-*tlan*, -*tlen*) 15. századnak. Ennek alapján feltételezi, hogy ezt a versikét eredetileg nem találósnek (játéknak) találták ki, hanem ősi pogány szertartásszöveg törmelékéről van szó. Hajdani rendeltetését a nép elfeledte, de mint érthetetlen furcsaságot, móka-alkalmat megőrizte.

Nem egyedüli találósról vagy versről van szó. Ezt bizonyítja egy korábbi, 1858-ból származó változat:

---

¹ Az bizony!

*Árva borjú anyátlan
Csonka bika szarvatlan
Szenes tőke fekete
Három papnak hat szeme*

A kritikai elemzés egyébként ezt a 19. századi találósti, pogány kori halottsiratónak tartja: amit jelez az árvaság, a pusztaság, az elszenesedés, illetve a védőszellemekre utaló állatidéző:

*Három verébnek hat szeme
Csonka bika szarvatlan*

Éppen azért vált abszurd találóssá, tréfás műfajjá, mert már elfeledték ősi, mágikus jelentőségét.

A legtömörebb tautológia tánczó formájában bukkan elénk (Arany–Gyulai 1872. 320.):

Ma van ma!

2. Abszurd, nonszensz. Az abszurdhoz, a nonszenszhez² soroljuk a „felfordult világ” képzetét, amely csaknem minden nép költészetében megtalálható. Most egy Kodály Zoltán gyűjtötte magyar népdalban mutatom be (idézi: Lukácsy 1981. 479.):

---

² Arany János a nonszensz-re megalkotta a neszme szót (< nem eszme, téveszme). Közli: Lukácsy 1981. 484.

*Egy nagy órú bóha
 Úgy nálunk kapott vót:
 Ebéden, vacsorán,
 Mindig csak nálunk vót.*

*De annak a szeme
 Olyan szörnyű nagy vót,
 Mikor kinyitotta,
 A ház világos vót.*

*De annak a körme
 Olyan szörnyű nagy vót,
 Hogy a ház ódalát,
 Mind lekörmölte vót.*

*De annak a hasa
 Olyan szörnyű nagy vót,
 Hogy a Duna vize
 Mind elérekedt vót.*

A bolhának akkora szeme van, hogy bevilágítja a házat, a ház oldalát a körmével kaparja, a Duna vizét mind kiszippantja. A „felfordult világban”, a kimozdult időben és térben bármi megtörténhetik. És folytathatnánk a lehetetlenségeket: A tenger porrá lesz, a kompok poros úton úszkálnak, az egér fogja a macskát, hal a vidrát, légy a fecskét, béka a gólyát, bárány pedig a farkast. Ez azonban nagyon is ismerős a régi és a mai népköltészetből. Például ez az Egyházashetyén gyűjtött „hazudós vers” (forrás: Ortutay–Katona, 1975. 1/620.):

*Megfogtam egy szunyogot, nagyobb volt egy lónál
Kisütöttem a zsirját, több volt egy akónál³*

Igaz, ezzel fejeződik be a hazudós vers:

*Aki eztet elhiszi, szamarabb a lónál,
Aki eztet elhiszi, szamarabb a lónál*

A „felfordult világ” (amely föltehetőleg ugyancsak antropológiai alapmotívum) magyar gyökereként egy 17. századi verset szokás idézni (Weöres, 1977. 231-232.):

*Visszajár az idő, az világ elfordult,
Az ég mindenestül az föld alá szorult,
Tenger az egeknek homályában borult,
Még ilyen nagy csoda nem hallatott sohult⁴.*

*Csillagok az földön, vadak égen járnak,
Halak az erdőben fák alatt sétálnak,
Kősziklák vizeken kedvekre úszkálnak,
Az levegő égben gólyák hajózkálnak.*

*Vert viszen veretlent, vak ép szemöt vezet,
Sánta futhat jobban, ép láb mankón mehet,
Rák jó lovat kifut, bolha vaját gyölthet,⁵
Ha már pór és paraszt nemessel feltehet.*

³ A „nonszensz” szunyogház jellegzetes kelet-európai folklórmotívum.

⁴ soha

⁵ gyűjthet

A vers groteszk ironizálás azon a „felfordult világon”, amelyben a társadalmi osztályok helyet cserélhetnek (17. század!), s ennek következtében minden a feje tetején áll. Játékosabban fogalmazódik ez meg a Jászság Kúnság című egykori táncdalban (Weöres 1977. 233.):

*Jászság, Kúnság mentiben
Szarkák kodácsolnak,
Az berényi malomban
Verebet patkolnak,
Szeged mellett borosztyán
Baglyok fuvoláznak,
Érken, Mérán a gyikok
Bojnyik⁶ táncot járnak.*

A XVII. század második feléből, az 1670-es évekből származik az a nonszensz, logikai és nyelvi lehetetlenséget őrző vers, amelyet pontosan megérteni aligha lehet (nyilván ez is a célja). A jelentést elhomályosítja a régi, ismeretlen szavak használata, a nyelvtani szabályok olykori fölrugása és az alapvető képtelenség (paradoxon). Ám ebben is fölbukkan a szűnyogháj, no meg a tetűbőrből csinált kesztyű és még sokféle furcsaság, föltehetőleg nem társadalomkritikaként, mint az előzőekben, hanem pusztán szórakoztatásként (jelentéstani, „posztmodern” játékként):

---

⁶ (szláv) harcos, rabló

*Az vénasszony borjut őriz, mind elszalasztgatja,
Ice széna, nyaláb szerdek,⁷ korpá harisnya
Szőr furkó, daróc kalán, vászon cipellő,
Az apád is, varga mester, lóbőr gerezna*

*Sós túró, sótalan málé, lapos kislice,⁸
Hő szoba, meleg szoba, végig kinyitva
Az sátonnak az udvarán nagy rakás fája,
Szár az helyen víz fenekén kit szerzett vala.*

*Ökör ikra, rák faggyu, lónak bőgése,
Az szép fejér vak bolhának nagy prüösszentése,
Az embernek tetübőrből csinált kesztyűe,
Vaj ki meleg, ha az tűzhöz ülhet ő véle.*

*Égettborban⁹ az fokhagymát olajjal öszve,
Szunyog háját velejével öszveszerezve,
Prücsök talpát, kégyó máját hátra nem vetve,
Prücsök tenyerét kecskebakkal öszveszerezve.*

Az abszurd megtalálható még sok további szöveg-típusban, pl. hazugságmesékben, anekdotákban, sokféle apróműfajban, pl. a gyermekfolklór halandzsáiban, a táncszókban:

---

⁷ aludttej

⁸ keszli (német Kessel), üst

⁹ égetett szesz, pálinkaféleség; a versben említett égettbor + fokhagyma keveréket a népi gyógymód egyik receptjének vélem. B. G.

*Adjatok egy szalmaszálat,
Hadd fúvom föl ezt a házat*

Különösen érdekes, tréfás a nyelvi formákat (szavakat) a rím kedvéért széttagoló eljárás:

*Kicsi nekem ez a csűr,
Kirepülök mind a fűr-
jmadár!*

3. Beugrató. A népköltészetben „csali-” jelzővel látjuk el a beugratós műfajokat (*csalímese, csalivers*). Egy ilyen népdal (Lukácsy 1981. 484.):

*Ha úgy volna zsírom,
Mint ahogy nincs lisztem
A szomszédba kérnék tepsit,
Sütnék túrósrétest.*

Tehát: nincsen semmim, de azt igen ügyesen elföldi a nyelvi szerkesztés. Egy székelyföldi népdalban ugyancsak lehetetlenség bukkan föl (forrás: Ortutay–Katona, 1975. 1/620.):

*Hála neked, nagy Úristen,
Hogy a bolhán patkó nincsen!
Mert ha rajta patkó volna,
Sok szép asszonyt agyonrúgna.*

*Hála legyen az Istennek,
Hogy nincs szarva az egérnek!
Mert ha néki szarva volna,
Sok asztagot széjjeltúrna.*

4. Paradoxon, elvárástörlés. A ritmikus, végletekig leegyszerűsödött táncszók műfajában is előfordulhat a paradoxon (Arany-Gyulai 1872. 318.):

*Ha a lúdnak szarva volna
Minden szalmát széjyelszorna.¹⁰*

A táncrigmus „ha” bevezetése egy feltételezés elvárását, következményét rejti, amelyet a paradoxon „felülír”, azaz töröl. Ez a félrevezető, tévútra vezető „ha...” szólásmondás a mai folklórban is gyakori (lásd később), a mai egészen pontos logikai előképének tekinthető.

Egy, paradoxonokat felsorakoztató ivőversike egy 19. századi népköltési kötetből (Arany-Gyulai 1872. 311–312.):

*Addig iszom én egyedül,
Míg ivó czimbora kerül,
Míg a nyúlból nem lesz jáger¹¹,
Krinolinból hózentráger.*

¹⁰ széjyelszórna

¹¹ vadász

*Addig iszunk mi kettecskén,
Míg a zsidó nem szánt kecskén...*

*Addig igyunk mi hármacskán,
Míg a zsidó nem szánt macskán...*

A nyúlból egy idei bizony nem lesz vadász, ahogy a krinolinból sem gatyatartó! Stb.

Az abszurd, a szürreális, a nonszensz a mai folklórban és a posztmodern irodalomban

Ilyen előképek után talán elgondolkodva, de mindenképpen meglepve figyelhetjük meg ugyanezeket a jelenségeket a sokáig nem kutatott, talán egy kicsit le is nézett mai folklórban (aszfalköltészetben, városi folklórban).

1. Találós kérdés – tautológia.

A találós kérdés vicc formájában igen kedvelt műfaja a mai szóbeliségnek. Az ilyen viccek általában kivétel nélkül az abszurd viccek kategóriájába tartoznak. Most olyanokat mutatok be, amelyek ráadásul szóviccek: a szavak szokatlan szétválasztásán, összerakásán alapulnak.¹²

- Mi az, fémből van és utazik?
- Vas utas.

---

¹² Saját gyűjtés, 2004.

- Mi az aperitif ellentéte?
- Utó-pia.

- Mi lesz a paripa és a grépfrút keresztezéséből?
- Lócitrom.

A tautológia – ugyanazt mondás – fontos nyelvkeletkeztetési, mnemotechnikai (emlékezetkönnyítő) eljárás egyben. Kommunikációs funkciója is van: a redundanciára való törekvés, a nyomatékosítás, az értelmesítés. Ez eredményezi az ilyen – nyelvhelyességileg kifogásolható, ám sokszor talán éppen humorból, játékból kitalált – formákat, mint:

tényadat, tényvalóság, menettérítési retúr, hétfélig víkend, kétkerekű bicikli, regionális térség
 illetve az olyan „abszurd” mondatokat, mint:

Vizuálisan is láttam a szememmel

Úttestet, járdát és egyéb közterületet bármiféle szeméttel (szennyvízzel, vizelettel, emberi és állati ürülékkel stb.) beszennyezni tilos.

Sajátosan tautologikus (önmagáért való) szövegeket eredményez az ún. önműködő vagy automatikus írás, amelyet most egy posztmodern szövegben mutatok be. Erdős Virág versének már a címe is „túlírt”:

„Bábel tornya”, mint nyelvtani alakzat avagy folytatd a megkezdett mondatot

Bábelnek van egy tornya.

*Bábelnek van egy tornya,
de még nem éri fel.*

*Bábelnek van egy tornya,
viszont megélhetési problémái
nincsenek.*

*Bábelnek van egy tornya,
de éjszakára mindig kiveszi.*

*Bábelnek van egy tornya,
illetve nem neki, hanem
Noénak, és nem tornya,
hanem mázlija, de mindegy.¹³*

2. Abszurd, nonszensz. A mai folklórban számos abszurd szólás, szólásmondás keletkezik és terjed száj-hagyomány, illetve az internet útján. Például:

Ezek a patológiák napról napra kihaltabbak!

Csak a hangom miatt nem lettem énekes.

*A szakáll nem szúr, csak a megfelelő oldalára kell
születni.*

---

¹³ Erdős Virág: „Bábel tornya”... Részlet. Élet és Irodalom, 2002. augusztus 2.

Számos modern szólás tökéletes abszurd, mert csak egyszerűen játék a nyelvvel. Ide tartoznak a különböző szólásferdítések. Például:

Nem minden arany, ami hörcsög. (= Nem mind arany, ami fénylik.)

Nem a Dunakeszi az ember. (= Nem a ruha teszi az embert.)

Aki másnak Ermitázs, maga esik bele. (= Aki másnak vermet ás, maga esik bele.)¹⁴

Nyelvi telitalálat a nonszensz recept, amely ugyancsak a világhálón terjed (forrás: Balázs 2001. 28.):

Truttyolt ratyli¹⁵

(ősi magyar étel)

Hozzávalók:

- másfél kiló nyersratyli
- egy jókora pese
- 2 csobolyó gönyezde (ha lehet: porcogós!)
- 3 csipet cihata

A nyersratyilit fertályórát posvasztjuk, míg csurmot nem enged. A hröllyen kipicskázzuk, a nyesedekből pedig apró csulmákat gyúrunk, ezek kerülnek a koshadtba.

Közben a pocadékot megpeccsentjük, a ratyilit pedig hagyjuk slottyadni.

Tuttyolni csak akkor kezdjük, ha már jó vatyalós!

¹⁴ Állítólag Boncz Géza szüleménye. T. F. közlése.

¹⁵ A szöveg név nélkül terjed az interneten. A szövegből remek szerzőre következtethetünk!

A peset lesolyvasztjuk, aztán már csak töttyengetjük, miközben a gönyezdét lassan patykazmáljuk.

Vigyázzunk a csobollyal, nehogy a flenymája nagyon megszerdáljon, mert hamar odakaphat.

A cihatát a végén összegremnyáljuk, majd kerek tazskilán tálaljuk. Ajánlhatjuk hozzá a tacsokándi vörös kretylit, vagy a dimánykői letronyát, esetleg a cserdönci vanyorgát.

Jó étvágyat!

A nyelvi formák szétválasztását jól mutatja egy mai szólás, valamint verseike:

De nagy fene köd van! (nagyfenekű nőre mondják)

Az utcán hideg szél söpör,
zsebemben egy marék töpör-
tyű, de hideg van.¹⁶

A folklór és mai folklór előképek nyomán posztmodern irodalom különösen kedveli a hagyományos nyelvi formák felbontását, átalakítását. Lackfi János *Tanulságok* című versével példázom ezt:

*Amilyen az adjon isten, úgy puffanik,
Az asszony verve jó, ne halaszd holnapig,
Ágyát ki mint veti, várj a helyébe jót,
Addig jár a korsó, amíg ér a takaród.*

¹⁶ Erdősi Tibor leveléből.

*Aki szelet vetett, két szék közt pad alatt,
Akinek nem inge, az lel majd aranyat.
Kolbásznál több a nap, ajtó mögött helye,
Nem fér meg két dudás, maga esik bele.¹⁷*

Végül pedig abszurd eljárásnak nevezhetjük a posztmodern tudatos intertextuális játékait, a közismert versekre való rímeléssel történő „átírásokat”.

Kovács András Ferenc:
Bírálóimhoz. Születésnapomra. Plágium!

*Harmincnégy éves lettem én:
nem bódít versen vett remény,
se bü,
se bá.*

*A mennybolt menten rámborul:
nem éltem jól, sem jámborul,
csupán
bután.*

*Mint kínon égő ékezet!
lobog világom: létezek!
Enyém
e fény!¹⁸*

---

¹⁷ Lackfi János: Tanulságok. Részlet. Élet és Irodalom, 2002. augusztus 26.

¹⁸ Részlet. In: Kovács András Ferenc: És Christophorus énekelt. Jelenkor, Kriterion, Pécs, Bukarest.

3. Beugrató. A magyar nyelvben igen jól alkalmazhatók a kiazmusok (chiazmusok). A kiazmus elemcsere, pontosabban a szószerkezetet alkotó két szónak a felcserélése ellentétes szórendű, szimmetrikus szerkezetben. Egy alapmintára abszurd nyelvi játékok sorozata készíthető:

Nem mindegy, hogy egyöntetű, vagy hogy ön egy tetű.

Nem mindegy, hogy mögöttem, vagy nem öttem mög.

Nem mindegy, hogy római pápa, vagy pápai roma.

Nem mindegy, hogy mire fekszel: nedves kőre, vagy kedves nőre.

Nem mindegy, hogy helyet cserélni, vagy csehet herélni.¹⁹

A kiazmus fokozható, többes formákat is ismerünk. Harmath Imre hármaskiazmusa (közli: Lukácsy 1981. 456-457.):

Mi jobb?

Ha valakinek Gödön van szobra?

Vagy Szobon van gödre?

Illetve egy mai folklór adat:

No de Józsi bácsi, nem székletből sormintát végig az ajtóra, hanem székletmintával a sor végére az ajtóhoz!

¹⁹ Világhálós adat, 2004. november 30.

Nyelvi beugratónak tarthatjuk a következő csattanós kis szöveget, amely végig más, mint aminek látszik (Balázs 2001. 29.):

Hogyan gyártsunk házilag műanyagot?

1. Vegyünk 10 csomag sósrudat (ropit).
2. Adjunk hozzá 1 liter vizet.
3. Főzzük egy órán keresztül, majd szűrjük le a levét. A fennmaradó ropimasszát dobjuk ki, arra már nem lesz szükség.
4. A lébe tegyünk egy félkilós polipot, majd főzzük ismét egy órán keresztül.
5. Szűrjük le újra, és máris készen van a polip-ropilén.

4. Paradoxon, elvárástörlés.

A modern szólásokban nagyon sok a lehetetlenség, a paradoxon. A bemutatott történeti formák maiakkal egészíthetők ki. Ilyen például a ha... kezdetű szólások egyik típusa, az ún. elvárástörlő paradoxon szólas:

Ha nagyapámnak áramszedője lett volna, nyilván villamos lett volna.

Ha nagyanyámnak kereke lett volna, nyilván omnibusz lett volna. (Temesi 1986. 281.)

Ez a típus a folklórban is ismert, s ehhez hasonlít Karinthy Frigyes számos paradoxona, például az is, amely a *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellájában található:

A várkastély leszállt a hegyről, és ostrommal bevette a völgyet... A tölgy meghódította a folyondárt és szerelmesen körülcsavarta.

A hagyományos szólások helyett a városi fiatalok egyre több, új szólást, szóláshasonlatot és közmondást találnak ki. Hihetetlen gazdagságú pl. a *Kevés vagy...*-gyal kezdődő, a másik leértékelését mutató szólásféleség:

Kevés vagy, mint Balaton szeletben a hullámverés. Kevés vagy, mint BKV-nál a kényelem. Kevés vagy, mint börtönben a vészkijárat. Kevés vagy, mint disznósajtban a rőfögés. Kevés vagy, mint dobostortában az ütemérzék. Kevés vagy, mint erdőtüznél a vízipisztoly. Kevés vagy, mint fűben a gyíkpisi. Kevés vagy, mint gázkamrában az oxigén. Kevés vagy, mint Hitlerben a jóindulat. Kevés vagy, mint kempingsajtban a sátorfelszerelés (sátorozó). Kevés vagy, mint kompon a vészfék. Kevés vagy, mint lágerben a reggeli (repeta). Kevés vagy, mint lángolt kolbászban a lángolás. Kevés vagy, mint lépes mézben a zümmögés. Kevés vagy, mint lószarban a C-vitamin. Kevés vagy, mint lúdtalpbetétben a gágogás. Kevés vagy, mint macskanyelvben a nyávogás. Kevés vagy, mint madártejben a csipogás. Kevés vagy, mint medvesajtban (mackósajtban) a brummogás. Kevés vagy, mint ónos esőben a hajszárító. Kevés vagy, mint sivatagban a gémeskút. Kevés vagy, mint szarban a vitamin. Kevés vagy, mint tanyán a villanyszámla. Kevés vagy, mint téliszalámiban a hófúvás. Kevés vagy, mint tőkés récében a dollár. Kevés vagy, mint tömött buszon az ülőhely. Kevés vagy, mint törökmézben a janicsár. Kevés vagy, mint virsliben a lórúgás.

Egy újabb típus, amely a másik ember figyelmeztetését szolgálja:

Nehogy már a befőtt rakja el a nagymamát. Nehogy már a bogyó egye meg a madarat. Nehogy már a cigi szívja az embert. Nehogy már a cipő húzza fel az embert. Nehogy már a csörgő rázza a gyereket. Nehogy már a fa tekeredjen a kígyóra. = Lehetetlenség, hogy ez megtörténjen! Nehogy már a fagyi visszanyaljon! = Ilyen nincs! Nehogy már a fark rázza a kutyát. Nehogy már a kakukkból jöjjön ki az óra. Nehogy már a ketrec rázza a majmot. Nehogy már a Lánchíd folyjon a Duna alatt. Nehogy már a lekvár keverje a nagymamát. Nehogy már a levél rázza a fát. Nehogy már a ló mondja meg, merre szántson az eke. Nehogy már a málna mondja meg a medvének, hogy mikor legyen a szüret. Nehogy már a nyúl vigye a puskát.

Abszurd – posztmodern – nyelviség

Az abszurd, azaz a logikai és nyelvi képtelenség, lehetetlenség, a hagyományos formák semmibevétele nem csak huszadik századi öntörvényű írók és költők munkásságában figyelhető meg, nemcsak azokból definiálható, hanem magából a népköltészetből is. Ha pedig így van, akkor újításként, századvégi válsághangulat kifejeződéseként értékelni aligha értelmes dolog: hiszen sokkal mélyebb, antropológiai, általános emberi jelenségről van szó, amelynek ráadásul századok homályába vesző történelme van. Hogy ma "stílusként" sokan alkalmazzák, az inkább az író társadalom egymást-utánzását bizonyítja. Claude Mauriac írja: „A szürrealizmus újra megteszi – mégpedig visszafelé – a civilizáció befutotta utat, hogy ismét fellelje a legrégebb korok varázslatát.”

Amennyiben az abszurd a szürrealizmus egyik központi kategóriája, akkor erre is igaz, hogy a legrégebbi korok varázslatába vezet el bennünket, abba a korba, amikor még csak a nép költészete, a folklór létezett. A posztmodern csodálatból ezért léptünk vissza a több száz éves népi posztmodernbe.

Irodalom:

Arany László és Gyulai Pál, 1872. Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből. Athenaeum, Pest (Magyar Népköltési Gyűjtemény, I.)

Balázs Géza, 2001. Miért jobb a sör a nőknél? Kocsmafilozófia, aszfalköltészet, internetfolklór. Fekete Sas, Budapest

Bókay Antal, 1997. Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Osiris, Budapest

Esztétikai kislexikon, 1979. Szerk.: Szerdahelyi István és Zoltai Dénes. Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás. Kossuth, Budapest

Lukácsy András, 1981. Kiment a ház az ablakon. Költészet és játék. Gondolat, Budapest

Ortutay Gyula és Katona Imre szerk., vál., 1975. Magyar népdalok I, II. Második, átdolgozott kiadás. Szépirodalmi, Budapest

Szabó Zoltán, 1998. A magyar szépírói stílus történetének fő irányjai. Corvina, Budapest

Weöres Sándor, 1977. Három veréb hat szemmel. Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.